

UDK 342.7:343.1
341.231.14(4)(094.2)
341.645(4)

Doc. dr. sc. Zarije Seizović

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U EUROPSKOM SISTEMU ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA *KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT*

Injustice anywhere is a threat to justice everywhere
Martin Luther King

Pravo na pravično suđenje (fair trial) garantirano je članom 6 Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR), kao i čl. 2–4 njenog Protokola br. 7. Ovom pravu Europska konvencija pridaje veliki značaj, s ciljem osiguranja pravičnog (pravednog) postupka pred nadležnim sudom u parničnom, krivičnom, upravnom, prekršajnom i svakom drugom postupku. Ova procesnopravna garancija naročito je važna u oblasti krivičnog prava, u kojoj su povrede prava na pravično suđenje najteže, uzimajući u obzir ograničenja u pravima i slobodama koje mogu biti posljedica vođenja krivičnog postupka i izricanja presude.

Principi (standardi) pravičnog suđenja predviđaju zaštitu prava posredstvom osiguranja pretpostavki za pravično i javno suđenje, u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom.

Tekst se bavi teorijsko-praktičnim aspektima prava na pravično suđenje, te standardima koje je, za osiguranje zaštite ovog prava, postavila doktrina prava Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava te sudska praksa Europskog suda za ljudska prava. U tekstu su sadržane i kratke refleksije na kompatibilne bosanskohercegovačke standarde.

Ključne riječi: Pravično suđenje; Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; Europski sud za ljudska prava; Krivični postupak.

1. UVOD

Pravo na pravično suđenje (*fair trial*)¹ garantirano je članom 6 *Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR)*, kao i čl. 2–4 njenog Protokola br. 7. „Pravu na pravično suđenje Europska konvencija pridaje istaknuti značaj, kako zbog (seta – op. Z. S.) prava koje ono involvira, tako i zbog velikog broja aplikacija i sudskih odluka koje se odnose na ovo pravo“.² Njegov cilj je osiguranje pravičnog (pravednog) postupka pred nadležnim sudom, kako u parničnom, tako i krivičnom postupku.³ Ova procesnopravna garancija naročito je važna u oblasti krivičnog prava, radi sprečavanja povrede prava na pravično suđenje. Neuspjeh u osiguranju ovog prava može rezultirati situacijama u kojima bi nevine osobe bile pritvorene, osuđene, ili bi nad njima čak bila izvršena smrtna kazna. Ukoliko bi se takvo što dogodilo, ukupan pravosudni sistem zemlje gubio bi svoj kredibilitet, preciznije, gubio bi povjerenje javnosti u pravosudni sistem, a vođenje zakonom propisanog postupka bilo bi dovedeno u pitanje. Principi (standardi) pravičnog suđenja navedeni su u prvom stavu člana 6 ECHR – član predviđa zaštitu prava kroz omogućavanje pravičnog i javnog suđenja, u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom. Ovi principi su od velikog interesa za veliki broj domaćih i međunarodnih organizacija koje se bave ljudskim pravima, kao i domaćih i stranih nevladinih organizacija. Zbog ovako velike pozornosti, uspostavljeni su određeni standardi za praćenje suđenja (*trial monitoring*) koji se primjenjuju širom svijeta.⁴

¹ *Fair trial* se kod nas prevodi još i kao „pošteno suđenje“, kao i „fer suđenje“, međutim, u duhu jezika u službenoj upotrebi u Bosni i Hercegovini, te onoga što ovo pravo supstancijalno garantira prema teoriji prava Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava (*Law of the European Convention on Human Rights*) i *case law* Europskog suda za ljudska prava, adekvatan prevod na naš jezik bio bi upravo „pravo na pravičan postupak“. Naime, iako pridjev „pravičan“ derivira iz imenice „pravda“, procesne garancije koje obuhvata ovo pravo sve bi se mogle jednim nazivom obuhvatiti kao garancije „pravičnog postupka“.

² D. J. Harris, M. O. Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Butterworths, London, Dublin, Edinburgh 1995, 164. [dalje: D. J. Harris... (1995)]

³ O primjeni člana 6 (1) Konvencije na upravne predmete vid. D. J. Harris... (1995), 192–195.

⁴ Vid. *Amnesty International Fair Trials Manual*, Amnesty International Publications, London 1998.

Član 6 *ECHR* garantira svakome pravo na pošteno i javno suđenje, u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom. Presude se moraju izricati javno. Javnost može biti isključena za vrijeme cijele rasprave ili njenih pojedinih dijelova kada to zahtijevaju interesi maloljetnika, javnog reda, državne sigurnosti, privatnog života stranaka ili u situacijama u kojima bi uticaj javnosti mogao biti štetan za interese pravde.⁵

U kontekstu krivičnog prava, rizik kršenja ljudskih prava postoji od momenta kad se utvrdi da postoji osnovana sumnja da je određena osoba počinila krivično djelo. Rizik se nastavlja kroz cijeli proces od momenta hapšenja, istrage, određivanja pritvora prije i tokom suđenja, žalbenog postupka, kao i tokom izdržavanja izrečene zatvorske kazne. Međunarodni standardi o ljudskim pravima su i nastali kako bi se precizno definirala ljudska prava i zaštitila tokom svih navedenih faza krivičnog postupka.⁶

Zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini prihvataju, kao pravilo, da samo nadležni sud, u postupku pokrenutom i provedenom prema odredbama odnosnih zakona, može izreći kaznu ili drugu krivičnu sankciju učiniocu zakonom zabranjenog (krivičnog) djela.

Pravo na pravičan postupak obuhvata tridesetak različitih prava,⁷ a izlaganje na tu temu u ovom radu biće skraćeno ne mjeru koja, s

⁵ O. Ibrahimagić, Z. Seizović, S. Arnautović, *Politički sistem Bosne i Hercegovine* 4, Promocult, Sarajevo 2010, 33.

⁶ Evo nekih od referentnih presuda Evropskog suda za ljudska prava i (neka-dašnjeg) Doma za ljudska prava Bosne i Hercegovine: *Evropski sud za ljudska prava*, predmeti: *WILLE v. LIECHTENSTEIN*, br. 28396/95; *ELIAZER v. THE NETHERLANDS*, br. 38055/97; *SIBGATULLIN v. RUSSIA*, br. 32165/02; *JEHOVAH'S WITNESSES OF MOSCOW AND OTHERS v. RUSSIA*, br. 302/02; *MC FARLANE v. IRELAND*, br. 31333/06. *Dom za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu*: Odluka o prihvatljivosti i meritumu u predmetima br. CH/96/2, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 24, 25 i 26 i CH/97/32 i 33, *Vlado PODVORAC, Stevo MOMČILOVČIĆ, Velislav RIOROVIĆ, Miloš JANJEVIĆ, Mirjana VRANČIĆ, Josip GALOVIĆ, Smail ALLJAGIĆ, D. Đ., Husnija FETAHAGIĆ, B.K., Nikola NOKOVIĆ, Špiro JOVIČEVIĆ, Ljubomir GLUŠAČ, M. H., T. B. i J. S. protiv Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine*).

⁷ *Prava u pretkrivičnom postupku*: pravo na slobodu, pravo pritvorenika na informacije, pravo na branioca prije otpočinjanja krivičnog postupka (pretresa); pravo pritvorenika na pristup (izlaz) prema vanjskom svijetu, pravo uhapšenog lica da bez odlaganja bude izvedeno pred sudiju ili drugo službeno lice, pravo uhapšenog (pritvorenika) da osporava zakonitost pritvora, pravo na postupak u razumnom vremenu ili da bude oslobođeno, pravo na odgovarajuće vrijeme i sredstva za pripremu odbrane,

jedne strane, ne šteti sadržaju i kvalitetu teksta, dok, s druge strane, izbjegava rizik da ekstenzivnošću obrade ne prevaziđe potrebe radi kojih je rad napisan.

2. PRAVO NA NEZAVISAN I NEPRISTRASAN SUD USTANOVLJEN ZAKONOM

Član 6 (1) zahtijeva da svaki slučaj bude procesuiran pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom. Ovo pravo se odnosi kako na slučajeve iz oblasti krivičnog prava, tako i na one iz oblasti građanskog prava. „Nezavisan” sud, u smislu odredbe člana 6 *ECHR*, bilo bi takvo sudsko tijelo koje nije podleglo bilo kakvim uticajima izvršnih organa vlasti, koje, na manifestan način, objektivno tretira stranke u postupku. Drugim riječima, sudsko tijelo mora biti nezavisno od dejstva vanjskih uticaja bilo koje vrste.

U okviru krivičnopravne oblasti, zakoni o krivičnom postupku BiH, FBiH i RS zahtijevaju da zakonom utvrđeni postupak bude sproveden pred nadležnim sudom. Ostale odredbe ovih zakona predviđaju izuzeće sudije ili sudije porotnika iz taksativno navedenih razloga. Sudija ili sudija porotnik ne može obavljati svoje dužnosti:

1. Ako je oštećen krivičnim djelom;
2. Ako mu je okrivljeni, njegov branilac, tužitelj, oštećeni, njihov zakonski zastupnik ili punomoćnik, bračni drug ili srod-

prava za vrijeme ispitivanja, pravo na humane uslove u pritvorskoj jedinici i slobodu od mučenja.

Prava u krivičnom postupku: pravo na jednakost pred zakonom i sudovima, pravo na suđenje pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom, pravo na pravičan postupak (u užem smislu), pravo na javno suđenje, pretpostavka nevinosti, pravo da lice ne bude prisiljeno svjedočiti ili priznati krivicu, izuzimanje dokaza koji su pribavljeni kao rezultat mučenja ili druge vrste prinude, zabrana retroaktivne primjene krivičnog zakona i princip *non bis in idem*, pravo na suđenje bez nepotrebne odgode, pravo okrivljenog da se brani lično ili uz pomoć stručnog branioca, pravo okrivljenog da prisustvuje suđenju i žalbenom postupku, pravo predlaganja i ispitivanja svjedoka, pravo na prevodioca i prevodenje, pravo na javnu presudu, na obavještenje o razlozima presude i izricanje presude u razumnom vremenu, pravo na odgovarajuću kaznu.

Posebni slučajevi: prava u suđenju maloljetnicima, prava u slučajevima smrtno presude, prava u postupcima pred posebnim i vojnim sudovima; pravo na naknadu zbog pogrešne primjene prava (*miscarriage of justice*), pravo na pravičan postupak u stanju nužde, pravo na pravičan postupak u vrijeme oružanog sukoba.

nik po krvi u pravoj liniji bilo kog stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena, a po tazbini do drugog stepena;

3. Ako je sa okrivljenim, njegovim braniteljem, tužiteljem ili oštećenim u odnosu staratelja, staranika, usvojitelja, usvojenika, hranitelja i hranjenika;
4. Ako je u istom krivičnom predmetu obavljao istražne radnje, ili je učestvovao u postupku kao tužitelj, branitelj, zakonski zastupnik ili punomoćnik oštećenog, odnosno tužitelja ili je saslušan kao svjedok ili vještak;
5. Ako je u istom krivičnom predmetu učestvovao u donošenju odluke nižeg suda ili ako je u istom sudu učestvovao u donošenju odluke koja se pobija žalbom;
6. Ako postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost.

Ove garancije osiguravaju neovisnost i nepristrasnost suda *en general*.

3. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM TOKU

Zahtjev za razumno „brzinom” postupka od izuzetnog je značaja naročito u krivičnom postupku. Kršenje principa „razumnog roka” jedan je od najčešćih razloga za pozivanje na aplikabilne odredbe *ECHR* i utvrđivanja povrede odredaba člana 6 (1) *ECHR*.⁸

Prilikom utvrđivanja da li se suđenje odvija u „razumnom roku”, potrebno je uzeti u obzir brojne faktore, što uključuje uzimanje u obzir kompleksnosti samog slučaja, njegove pravne implikacije, vođenje postupka od strane odgovornih organa u pripremnom postupku, ponašanje tužitelja i tuženika u pripremnom postupku itd.

Zakoni o krivičnom postupku u BiH predviđaju iste principe, određujući da je dužnost suda da nastoji da se postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemoguću svaku zloupotrebu prava koja pripadaju osobama koje učestvuju u postupku.

⁸ „Razuman rok”, standard predviđen članom 6 (1) *ECHR* je subjektivan i može biti različit u građanskom i krivičnom postupku. Takođe, u svakom od ovih postupaka, ovaj rok može biti različit, u zavisnosti od složenosti predmeta.

3.1. Javno suđenje (član 6 (1))

Pravo na javno suđenje (pretres) treba da osigura prisustvo stranaka ne samo zbog stranaka u postupku nego i zbog šire javnosti. U praktičnom smislu, princip javnosti postupka treba da promovira javnost rada javnih zvaničnika, uključujući i sudstvo, te da konsekventno promovira povjerenje u pravni sistem i njegove institucije. Pravo na javno suđenje garantirano je članom 6 (1), osim u slučajevima koji se tiču javnog reda, državne sigurnosti, zaštite interesa maloljetnika itd.

Ista prava garantirana su i domaćim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini. Zakoni o krivičnom postupku i zakoni o parničnom postupku BiH, FBiH i RS predviđaju ovaj princip kao temeljni procesni princip (osnovno načelo).

3.2. Pravo da se svako optužen za krivično djelo smatra nevinim dok se ne dokaže njegova krivica (član 6 (2))

Ovo pravo ima nekoliko dimenzija, a najvažnija je izražena starijom latinskom maksimom *in dubio pro reo* (u slučaju sumnje, presudi u korist okrivljenog). Drugim rječima, svaka sumnja u dokaznost neke činjenice mora biti uzeta u korist odbrane, koja, *in ultima linea*, vodi ka oslobađajućoj presudi okrivljenog. Konsekventno tome, sud će osigurati da teret dokazivanja tokom postupka bude na tužilaštvu.

Krivično procesno zakonodavstvo države BiH i njenih entiteta sadrži iste principe koji utvrđuju da niko ne može biti smatran krivim za krivično djelo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom presudom.

3.2.1. Pravo da optuženi bude informisan u najkraćem roku, na jeziku koji razumije, o razlozima i prirodi optužbe (član 6 (3) (a))

Ovaj princip osigurava da osoba optužena za krivično djelo razumije optužbu. Član 6 (3) (a) obavezuje nadležne organe da okrivljenog detaljno obavijeste o optužbi kako bi mogao pripremiti odgovarajuću odbranu.

Zakoni o krivičnom postupku u BiH garantiraju pravo optuženog da bude u najkraćem roku informiran kako o optužbi tako i o razlozima optužbe protiv njega već tokom prvog ispitivanja.

3.2.2. *Pravo na odgovarajuće vrijeme i mogućnosti za pripremu odbrane (član 6 (3) (b))*

„Odgovarajuće vrijeme” računa se od momenta kad je osoba uhapšena ili na neki drugi način lišena slobode.⁹ Konvencija ne određuje jasno pojam „odgovarajuće vrijeme”, ali ostavlja mogućnost domaćem zakonodavstvu i sudskoj praksi da odrede najbolji modus poštivanja ovog pravila. U ovom kontekstu, odgovarajuće vrijeme mora se shvatati kao međunarodni pravni standard otvoren za tumačenje i na koji se može pozvati kad god je ignorirano ili pogrešno (pro)tumačeno. Pod „mogućnošću za pripremu” odbrane podrazumijeva se standard koji garantira da ništa ne smije spriječiti odbranu da prezentira (izvede) sve relevantne dokaze pred sudom. Član 6 (3) (b) garantira optuženom komunikaciju sa advokatom¹⁰ tokom pripremnog postupka u onoj mjeri koja je potrebna za pripremu odbrane.¹¹

Zakoni o krivičnom postupku u BiH predviđaju iste standarde koristeći slične formulacije. Ipak, zakoni ne predviđaju precizne rokove. Bez obzira na to, na osnovni princip „odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu odbrane” može se pozvati svaki put kad optuženi vjeruje da je ovo njegovo pravo povrijeđeno.

3.2.3. *Pravo okrivljenog da se brani sam ili uz pomoć branitelja po vlastitom izboru (član 6 (3) (c))*

Pravo na branitelja s ciljem dobivanja pravne pomoći jedno je od najvažnijih procesnih garancija koje stipulira *ECHR*. Ono uključuje pravo na pomoć branitelja, povjerljivost komunikacije sa braniteljem i postavljanje branitelja kada to zahtijevaju interesi pravde.¹²

Zakoni o krivičnom postupku u BiH poznaju ovo pravo, dajući pravo optuženom da se brani sâm ili uz pomoć stručnog branitelja kojeg će sâm izabrati iz reda advokata. Ako ga sâm ne angažira, sud će mu imenovati branitelja u slučajevima određenim zakonom (Zakon o

⁹ Garancija pokriva prvo ispitivanje, proces ispitivanja prije lišenja slobode kada optuženi sazna za optužbe protiv njega.

¹⁰ Pravo na komunikaciju sa advokatom podrazumijeva i verbalnu i pisanu komunikaciju.

¹¹ Ovo je od velikog značaja za osobe u istražnom zatvoru, koje očekuju pretres.

¹² Sintagmu „interesi pravde” treba tumačiti dosta široko kako bi se ovo pravo (is)koristilo u bilo kojoj fazi postupka kada okrivljeni može imati korist od stručne pomoći branitelja.

krivičnom postupku) i osigurati primjenu ovog principa *ex officio*, sve u interesu adekvatne procesnopravne zaštite okrivljenog.

3.2.4. *Pravo na ispitivanje svjedoka (član 6 (3) (d))*

Ovo pravo osigurava optuženom mogućnost da se „suprotstavi” svjedočenju bilo kog svjedoka kojeg tužiteljstvo dovede da svjedoči protiv njega. Optuženi (odbrana) ima pravo da ispita svjedoka optužbe i da predloži saslušanje svjedoka koji svjedoče u korist odbrane. Sud mora garantirati ispitivanje pod istim uvjetima objema kategorijama svjedoka – princip ravnopravnosti optužbe (države) i odbrane (pojedince).¹³

Zakoni o krivičnom postupku u BiH kažu da optuženi ima pravo da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze u svoju korist. Ovo je od izuzetne važnosti, ako se uzme u obzir da su u bivšem komunističkom sistemu suci često preuzimali inkvizitorsku (optužbenu) ulogu, umjesto da osiguraju sprovođenje zakonom utvrđenog postupka i izbalansiranost položaja optužbe i odbrane u postupku.

3.2.5. *Pravo na besplatnu pomoć prevodioca ako okrivljeni ne razumije ili ne govori jezik na kojem se vodi postupak (član 6 (3) (e))*

Član 6 (3) e predviđa pravo okrivljenog na *besplatnu pomoć* prevodioca ako ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi pred sudom. Pravo na prevodioca proširuje se na okrivljene koji su gluhi, u kojem slučaju je „normalan“ metod komunikacije jezik gluhonijemih/znakovi. Mora se primijetiti da, za razliku od prava na *besplatnu pravnu pomoć* koju osigurava član 6 (3) c, koja, prije nego se odobri podliježe provjeri imovnog stanja okrivljenog, pravo na *besplatnu pomoć prevodioca* ima svako ko je optužen za izvršenje bilo kog krivičnog djela.

Moglo bi se spekulirati da, kao i u slučaju na pravnu pomoć (zastupanje), kvalitet samog zastupanja zavisi od osiguranja preduslova, a to su da se provjeri mogućnost okrivljenog da prati suđenje i da se ta

¹³ U krivičnim postupcima u kojima država iza sebe ima cijelu represivnu mašineriju personificiranu u liku (javnog) tužitelja, princip ravnopravnosti procesnih stranaka (*equality of arms*) je osnovna garancija prava na odbranu. Ovaj princip je povrijeđen, kada je, na primjer, optuženom zabranjen pristup svjedocima ili informacijama neophodnim za pripremu odbrane.

mogućnost praktično i efektivno osigura, kako ne bi ostala u domenu teorije ili „pravne iluzije”.¹⁴

Ovo pravo se odnosi kako na domaće državljane, tako i strance, ali njegov titular ne može biti osoba koja dovoljno dobro poznaje jezik koji se koristi pred sudom. Kad je ovo pravo odobreno, ono je besplatno i ne smije, pod bilo kojim uslovima, biti ograničeno traženjem plaćanja nakon osude lica koje se ovim pravom koristilo.

4. PRAVA NAKON PRETRESA

4.1. Pravo na žalbu u krivičnim stvarima (član 2 Protokola 7)

Član 6 *ECHR* ne predviđa *pravo na žalbu*. Ovo pravo je u krivičnim stvarima predviđeno članom 2 Protokola 7.¹⁵

Iako član 6 *ECHR* ne predviđa pravo na žalbu, Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stav da, u slučaju da država ne predviđa ovo pravo svojim nacionalnim pravom, ono je, u krivičnom postupku, pokriveno garancijama člana 6 *ECHR*. Način na koji se ova garancija primjenjuje, svakako, zavisi od posebnih karakteristika postupka. Posebno se mora uzeti u obzir cjelokupan postupak koji se vodi prema nacionalnom pravu, funkcija prava i pravne prakse drugostepenog suda i ovlašćenja i način na koji su interesi stranaka prezentirani i zaštićeni. Zbog toga, nema prava na neku posebnu žalbu ili neki poseban način na koji je regulisana žalba kao redovni pravni lijek prema odredbi člana 6 *ECHR*.

Pravo na žalbu ima cilj da osigura najmanje dva nivoa sudske kontrole predmeta, od kojih druga kontrola mora biti učinjena od strane suda više instance. Ovo, između ostalog, znači da se žalbeni postupak odnosi jedino na kontrolu pravnih pitanja koja su bila istaknuta u prvostepenoj presudi, ali ipak ovaj kriterij nije uvijek dosljedno poštovan. Žalbeni postupak takođe mora biti okončan u što kraćem vre-

¹⁴ Posebnu pažnju treba obratiti na tumačenje sintagme „koji se koristi pred sudom” (*used in court*). Sintagma se, očigledno, upotrebljava u odnosu na usmeni postupak, dok pravo na pismene prevode nije eksplicitno predviđeno. Doktrina i praksa *ECHR* smatraju da je pravo na pismene prevode dokumenata implicitno obuhvaćeno odredbom člana 6 (3) e. Takođe, valja znati da je pravo na prevodioca osigurano osumnjičenom ili optuženom u vrijeme ispitivanja od strane policije ili istražnog sudiše u fazi pretkrivičnog postupka.

¹⁵ Ovaj sud je otišao i korak dalje, iznoseći stav i mišljenje da se ovo pravo odnosi i na postupak pred Ustavnim sudom države, ali samo u slučaju da je odluka Ustavnog suda od odlučujućeg značaja za donošenje odluke u krivičnom postupku.

menu. Trenutni efekat vršenja prava na žalbu je taj da sudska odluka *in contestatio* ne stiče svojstvo pravosnažnosti i njeno izvršenje biva suspendovano dok se ne okonča žalbeni postupak.

Pravo na žalbu pripada svim osobama koje su osuđene za neko krivično djelo bez obzira na težinu djela i na kaznu izrečenu prvostepenom presudom. Garancije pravičnog postupka moraju se poštovati u svim žalbenim postupcima.

Član 6 *ECHR* takođe pokriva *postpretresne postupke*, kao što je, na primjer, izvršenje presude. Naime, Evropski sud smatra da bi bilo iluzorno da postoji pravo na sud koje predviđa član 6 *ECHR* ako bi domaće pravo države dozvolilo sebi luksuz da pravosnažna, obavezujuća presuda ostane neoperativna na štetu jedne od stranaka.¹⁶

4.2. Pravo na kompenzaciju¹⁷ zbog pogrešne primjene prava¹⁸ (član 3 Protokola 7)

Kada je neko lice osuđeno pravosnažnom sudskom odlukom za neko krivično djelo, a nakon toga kada je kazna preinačena ili je lice pomilovano na osnovu novih činjenica koje su kasnije pronađene, a koje su pokazale da se, u konkretnom slučaju, radi o pogrešnoj (nezakonitoj) osudi, lice koje je bilo kažnjeno na osnovu takve osude ima pravo na kompenzaciju u skladu sa zakonom, osim ako se dokaže da nepoznata činjenica nije obznanjena na vrijeme, a da se to u potpunosti ili djelomice može pripisati tom licu.

Treba istaći da kompenzacija u slučaju pogrešne (nezakonite) osude može biti određena jedino nakon što je osuda postala pravosnažna i da zahtjev za kompenzaciju može biti podnesen bez obzira na težinu krivičnog djela na koje se osuda odnosi. Postoje i dodatni uslovi koji se moraju steći kumulativno:

¹⁶ Predmet *Hornsby v. Greece*, 18357/91, 19 March 1997, a kasnije potvrđeno u predmetu *Burdov v. Russia*, 59498/00, 07 May 2002.

¹⁷ Termin *kompenzacija* „dehumanizira“ pravu prirodu ovog instituta. Naime, ne radi se o prostoj kompenzaciji nekoga ko je pretrpio štetu. Radi se određenoj vrsti *rehabilitacije*, koja, sem lukrativne dimenzije, sadži i značajniju komponentu ove nadoknade, a to je *rehabilitacija* nezakonito osuđenog lica. Zato bi termin iz našeg jezika, pravne doktrine i prakse *zadovoljština* bio adekvatniji, jer preciznije objašnjava o čemu se, zapravo, radi.

¹⁸ Ovaj prevod sintagme na engleskom jeziku *Miscarriage of justice* čini se najpodesnijim, iako ne i potpuno preciznim. Misli se na pravo na pravičnu naknadu zbog pogrešne (nezakonite) osude.

(1) Pogrešna osuda mora biti službeno „upotvrđena“ preinačenjem kazne ili pomilovanjem;

(2) Odgođeno obznanjivanje određenih činjenica ne smije biti za sluga lica o kojem se radi;

(3) Kazna mora biti izvršena, i to kao posljedica pogrešne osude. Sintagma „u skladu sa zakonom“ ne znači da države mogu ignorirati pravo na kompenzaciju jednostavno tako što je neće predvidjeti, nego su prije obavezne odrediti kompenzaciju na način predviđen zakonom.

4.3. Pravo da se krivični postupak ne vodi dva puta protiv istog lica (član 4 Protokola 7)

Član 4 Protokola 7 zabranjuje ponovno suđenje svakome ko je pravnosnažno oslobođen ili osuđen za konkretno krivično djelo.¹⁹ Prema njemu, nikom neće biti ponovno suđeno niti će iko biti kažnjen ponovno u krivičnom postupku pod jurisdikcijom iste države u odnosu na krivično djelo za koje je već bio konačno oslobođen ili osuđen u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom države u pitanju.

Ovo pravilo neće spriječiti mogućnost da se postupak ponovno pokrene u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom države u pitanju, ako se pojave nove činjenice ili dokazi, ili ako je učinjena fundamentalna greška u prethodnom postupku, koja je mogla uticati na ishod suđenja.

Odredbe ovog člana ne mogu se derogirati, u skladu sa odredbom člana 15 *ECHR*.

5. ZAKLJUČAK

Članu 6 *ECHR* dato je neočekivano veliko polje primjene, što je, svakako, za pohvalu: više od polovine predmeta kojima se bavi sud u *Strasbourg*u involvira član 6 *ECHR*.²⁰ Iako ne pokriva sve situacije u kojima pojedinac može imati koristi od svog „prava na sud“, član 6 se primjenjuje na široku lepezu situacija. „On kontroliše apelacioni i pr-

¹⁹ *Double jeopardy*. Kod nas je ovaj princip poznat pod nazivom *non bis in idem* ili *ne bis in idem*. Činjenica da je sloboda od dvostrukog hazarda (*ne bis in idem, aut trefois asquit*) garantirana Protokolom 7, ne znači za strane (ugovorne strane, op. Z. S.) da ova sloboda nije zaštićena članom 6 (1) konvencije“. – D. J. Haris... (1995), 217.

²⁰ D. J. Haris... (1995), 272.

vostepeni postupak kao i neke pretkrivične postpke. Primjenjuje se i na određene disciplinske i druge postupke pred specijalnim tribunalima“.²¹

Član 6 takođe traži od država ugovornica *ECHR* da osiguraju pravo na žalbu protiv ili sudsku kontrolu upravnog akta koje su odlučujuće za „građanska prava i obaveze“ pojedinca. Ako se sudska praksa u tom smislu pokaže konfuzna, te kao takva kojoj nedostaju koherentni principi, trebalo bi osigurati primjenu principa vladavine prava (*rule of law*) u oblasti upravnog sudstva koje često pati od insuficijencije njegove primjene.²²

Kako je već istaknuto, najveće povrede koje se dešavaju u predmetima na koje se proteže primjena člana 6 su slučajevi povrede postupka (suđenja) u „razumnom roku“. Ako je ijedna karakteristika sudovanja u europskim državama bila istaknuta u smislu primjene *ECHR*, to je onda, svakako, karakteristika vremena u kojem se odluka mora donijeti. Nije nevažno istaći da je, u nekim predmetima, sudski postupak trajao „zapanjujući broj godina“.²³

Imajući u vidu veoma šaroliku praksu „europskog krivičnog sudovanja“, Europski sud za ljudska prava tolerisao je veoma širok prostor u kojem se moglo kretati vođenje postupka pred nacionalnim sudovima država. Kako član 6 *ECHR* ne bi bio shvaćen, poput Ustava SAD, kao „uniformirani kodeks krivičnog postupka koji se primjenjuje u cijeloj državi“,²⁴ treba istaći da postoje područja u kojima se mogu poduzeti korektivne mjere u interesu zaštite ljudskih prava. Na kraju, pošteno bi bilo reći da i dalje postoje pojedini aspekti postupaka, posebno krivičnog, u kojima se priznati standardi sudovanja još uvijek u potpunosti ne primjenjuju.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Frankfurter, *Law and Politics*, 1939, 192–193, navedeno prema: D. J. Haris... (1995), 273.

Assistant Professor Dr. Zarije Seizović

Faculty of Political Sciences University of Sarajevo

RIGHT TO FAIR TRIAL IN EUROPEAN SYSTEM OF HUMAN
RIGHTS PROTECTION
CRIMINAL LAW ASPECT

Summary

Right to a fair trial is provided for in Article 6 of the *European Convention on Human Rights (ECHR)* as well as in Art. 2–4 of the Protocol 7 thereto. The right to a fair trial holds a position of pre-eminence in the ECHR and is aimed at securing justice in the course of both civil and criminal proceedings before the court. In the framework of criminal law, it is very important to prevent a violation of the right to a fair trial. Failure to do so may result in innocent people facing conviction, imprisonment, or even execution. If that happens, the entire justice system of a country loses credibility, and public trust in the judiciary and the due process of law is undermined.

The principles of fair justice is laid out in the first paragraph of Article 6, which provides for safeguards ensuring a fair and public hearing within a reasonable time before an independent and impartial tribunal established by law.

The Article offers theoretical and practical aspects of the right to a fair trial, as well as standards that have been set up by the doctrine of the *Law of the European Convention on Human Rights* and case law of the European Court for Human Rights in order to secure protection of this right. The Article comprises also brief reflections upon compatible BiH standards.

Key words: *Fair trial; European Convention for Protection of Human Rights and basic Freedoms; European Court for Human Rights; Criminal proceeding.*